

credo

evangélikus folyóirat

XXVIII. ÉVFOLYAM
2022/2. • 1300 FT

„Testemben egy parány sincs abból az anyagból, amiből hét évvel előbb voltam: de ugyanaz vagyok, mert emlékezem. Éppígy: ma senki sem él azokból, akik 200 éve éltek e hazában: de ugyanaz a nép vagyunk, mert emlékezünk.” (BABITS MIHÁLY)

SZEMÉLYES MÚLT,
KÖZÖS EMLÉKEZET

Tartalom

ISÓ M. EMESE: Az emlékezés kihelyezett színterein	1
CZEGLÉDI SÁNDOR: Történelem és emlékezet	3
ZÁSZKALICZKY RÉKA: „[...] él-e még egyáltalán az ember, hogyha ilyen kevésre emlékszik”. Az elbeszélhetőség korlátai, emlékezet és felejtés Gert Hofmann prózájában	7
KORÁNYI ANDRÁS: Luther: 1500+. Evangélikus kereszténység a kétezer éves egyházban	15
SZAKÁCS BÉLA ZSOLT: Lappangó örökség: az erdélyi falikrónikák emlékezete	20
ANNE BRADSTREET: Drága, szerető férjemnek	28
SIR HENRY WOTTON: A boldog élet természete	29
TÓTH GERGELY: Az igazság koronája. A négyszáz éve elhunyt Révay Péterről (1568–1622)	30
KÁROLYI BÁLINT: „Bizony féltem, úgy jár, mint Aesopus ebe...” Közmondások, idézetek, erkölcsi példázatok és jelképek Vitnyédy István levelezésében	37
PETRŐCZI ÉVA: Pillanatképek a német reformáció történetéből	47
CSERMELYI JÓZSEF: Búsak Ádám emlékei a losonci gyülekezettről és a losonci nemzetőrség megalakítására felhívó beszédéről	50
VILÁGI DÁVID: Egy tevékeny élet lenyomata. A győri Túróczy-archívum	56
KUNT GERGELY: Sztéhlo Gábor visszaemlékezésének metamorfózisai Bozóky Éva szerkesztésében	65
KONDOR BOGLÁRKA: Sztéhlo Gábor és a Fébé-diakonisszák embermentése a második világháborús Budapesten	74
FARKAS ARNOLD LEVENTE: redék	84
ZSUGYEL JÁNOS: In memoriam Kabdebó Lóránt. (1936–2022)	85
FENYVESI FÉLIX LAJOS: Marosszentimrei ima / Örökké tartó pillanat	87
PERGER GYULA: „Az egyház élén az álljon, aki jó és rossz napokban tud szolgálni”	88
MAGYARÓVÁRI FANNI IZABELLA: Keresd a tornyot! Építészeti útikalauz a Dunakanyar templomaihoz	91
WEBER JÓZSEF: Identitásvektorok	93
KOVÁCS BALÁZS: A sámsonházai evangélikus gyülekezet története	97
MÓZESSY GERGELY: Kultúránkra okunk van büszkének lenni	99
PAPP MÁTÉ: Támaszok az idő fojtó áradásában	103
BARTÓK ISTVÁN: „...az assimilatio a nemzetre előnyös és kívánatos...”	105

Az igazság koronája

A négyszáz éve elhunyt Révay Péterről (1568–1622)¹

→ TÓTH GERGELY

„Az emberi élet minden pillanatának, tiszttségének, állásának és körülményének megvan a saját külön baja, s mindegyik végtelen sok vesződséggel és fájdalommal jár: mindezt eddigi életem során már megtapasztaltam. Micsoda terhet kellene magamra vennem, ha napjaim és éveim számához továbbiak járulnának?” E szavakat Révay Péter koronaőr írta élete végén, 1622-ben különleges, moralizáló testamentumában, a Valedictióban.² Mi készíthette a tekintélyes főrendet arra, hogy ilyen keserűen búcsúzon életétől, és ilyen sötét színben lássa pályafutását? Úgy vélem, minderre leginkább az 1619–1622 közötti esztendő, vagyis Bethlen Gábor magyarországi uralmának történései, illetve a korona őrzésében játszott saját szerepe és annak megítélése szolgál magyarázatul. Az alábbiakban főleg ezekre az évekre fogok koncentrálni, de röviden bemutatom Révay odavezető életpályáját is. Rövid írásom – összhangban a koronaőr szavaival – szükségképpen a tragédia sémáját követi: a darab végén a főhős, ha nem is elbukik, de eltávozik e földi világból. Ám ahogy a szabályos tragédiákban, úgy itt is lesz katarzis. Bízom benne legalábbis, hogy sikerül rámutatnom: bár a főszereplő története szomorú véget ér, cselekedetei, továbbá hitéhez és elveihez való ragaszkodása miatt méltó tiszteletünkre és együttérzésünkre.

Révay Péter figuráját nehéz úgy leírni, hogy ne maradjon ki semmilyen fontos részlet sokoldalú személyiségéből.³ Régi nemesi család sarja, amely a Szerémségből menekült a török elől, hogy aztán

a Habsburg uralkodók szolgálatában emelkedjen a főrendek közé. A családban meghatározó az értelmiségi pálya: már Péter nagyapja, Ferenc is jogtudós volt, míg édesapja, Mihály egyetemi tanulmányokat folytatott, ahogy ő maga és testvére is. Szerzőnk ugyanis 1588-tól Ferenc testvérével azon a strasbourg akadémia tanult, amelynek a cicerói ékesszólás oktatása volt az egyik fő célkitűzése. Révay professzora előbb Johannes Sturm, majd Melchior Junius volt, és feltehetőleg a jogász Paul Graseck is tanította. A legnagyobb hatással Junius lehetett rá, aki diákjainak elsősorban a cicerói retorikát oktatta, és nyilvános vitákon léptette fel őket, ahol a római szónok stílusában kellett orációt tartaniuk, majd beszédeiket nyomtatásban is megjelentette.⁴

A Révay család igen korán a lutheri reformáció híve lett. Révay I. Ferenc levelet is váltott az egyházalapítóval.⁵ Révay Péter is élete végéig kitartott az evangélikus hit mellett, sőt földesúrként és főrendként is szilárd támasza volt egyházának. 1610-ben ott találjuk a zsolnai zsinat résztvevői között – ezen a gyűlésen hozták létre az alsó-magyarországi evangélikus egyházkerületeket.⁶

Hősünk pályája azonban nem egészen úgy alakult, mint az előző generációké. Ő ugyanis a hadi szolgálatból is kivette részét: több alkalommal is harcolt az Oszmán Birodalom ellen folyó tizenöt éves háborúban.⁷ Újabb kihívásként jelentkezett a Bocskai-felkelés, amelyhez azonban ő maga nem csatlakozott, sőt a Habsburg udvar részéről vett

→ Tóth Gergely (1977): történész, neolatin filológus. Kutatási területe Bél Mátyás és Révay Péter munkássága, műveik kiadása, valamint a kora újkori magyarországi történetírás és neolatin irodalom. A szerkesztésében és fordításában megjelent szövegkiadások mellett legutóbbi önálló kötete a *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század)* (MTA BTK TTI, 2016; 2022).

részt tárgyalóként a bécsi békét előkészítő tanácskozásokon.⁸ A következő, szintén sorsdöntő esemény az volt, hogy a magyar világi rendek többségével együtt csatlakozott Mátyás főherceghez annak érdekében, hogy a regnáló királyt, Rudolfot megfosszák a magyar királyi tróntól. Rudolf ugyanis, mint ismeretes, nem volt hajlandó aláírni a bécsi és a zsitvatoroki békét, s ezzel súlyosan veszélyeztette a fegyvernynyugvást, valamint a kiharcolt rendi kiváltságokat: egyebek mellett a szabad vallásgyakorlás garantálását és Erdély ügyének rendezését, különállásának elismerését.⁹

Mátyás győzelmét, 1608. évi magyar királlyá

választását, a békék törvénybe iktatását és ezzel a válságidőszak lezárását Révay Péter és vele saját generációja is hatalmas sikerként élte meg. Emellett személyes kitüntetésnek is örvendhetett, ugyanis koronaórré választották a rendek és az uralkodó, hogy a Rudolf által átadott és hosszú száműzetés után hazahozott felségjelvények megfelelő védelem alatt álljanak a pozsonyi várban. E két esemény gyümölcse Révay 1613-ban megjelent koronatorténete, amelyben a Szent Korona a nemzet szabadságának, jólétének zálogaként jelenik meg, továbbá az 1608. évi hazahozatal, illetve II. Mátyás trónra lépése egy új aranykor kezdeteként tűnik fel.¹⁰

▲ A Szent Korona ábrázolása Révay Péter 1613-ban megjelent koronatorténétében (*De Sacrae Coronae Regni Hungariae ortu... brevis commentarius*). Forrás: BTK TTI Lendület Szent Korona Kutatócsoport szakkönyvtára.

Ám az 1608-as konszolidáció sajnos csak ideiglenes megoldást hozott: a problémák nem múltak el, s a repedések is gyorsan megjelentek a békeépítmény falán. A törökkel kötött békét több alkalommal is megsértették az oszmán bégek és pasák, és maga a bécsi udvar is egy oszmánellenes háború terveit dédelgette. A protestánsok szabad vallásgyakorlásának elismertetése és a katolikus egyházzal kapcsolatos rendelkezések azonnal indulatokat szültek, és az egész időszakban állandó feszültségforrásnak számítottak. A katolikus klérus kijelentette, hogy nem egyezhet bele a vallásügyi rendelkezésekbe, továbbá nem fogadta el, hogy a protestáns egyházak önálló egyházszervezetet hozzanak létre.¹¹ A mindkét fél által tömegével felhánytorgatott panaszok – lelkészek, tanítók elűzése, templomfoglalások és más atrocitások taglalása – gyakorlatilag megbénították az országgyűlési munkát, és súlyosan megosztották a rendeket. Ami pedig Erdélyt illeti, hamar egyértelmű lett, hogy a bécsi udvar egyáltalán nem mondott le a tartományról.

Az bizonyosan tudható, hogy Révay kivet-

te részét az 1608 utáni felekezeti vitákból. Az 1619 nyarán összehívott pozsonyi országgyűlésen egyenesen ő szerkesztette másodmagával a protestáns egyházak panaszait – benne saját személyes sérelmével, amiért hitsorsaival együtt kizárták a holicai templomból, sőt a temetkezést és a harang használatát is megtiltották nekik.¹² Arról is bőven van adatunk, hogy az országgyűléseken felemelte szavát a rendi kiváltságok védelmében – mivel ezek egy részét az udvar igyekezett korlátozni, illetve megkerülni.¹³ A kérdés immár az, hogy miként fogadta Bethlen Gábor felhívását, amikor 1619-ben mások mellett őt is csatlakozásra szólította fel.

Ahogy az lenni szokott, erre a két fél különbözőképpen emlékszik. A fejedelem 1619 augusztusában írt levelében úgy fogalmaz, hogy mások mellett Révay is egyetértett a cseh rendekkel, illetve azon kérésükkel, hogy Bethlen fegyverrel siessen segítségükre. Egy másik, szintén ez idő tájt a Portára küldött emlékiratában pedig a fejedelem azzal dicsekszik, hogy a magyar urak, köztük „a koronatartó úr” nagyon várják, hívják őt Magyarországra.¹⁴

Révay viszont november 27-én bizonyoságlevelet íratott Forgách Zsigmond nádorral, amely szerint ő, azaz Révay Péter koronaőri tisztségének megfelelően Pozsonyba sietett Bethlen támadásának hírére, és igyekezett gondoskodni a felségjelvények, illetve a pozsonyi vár védelméről, majd pedig, amikor Bethlen elfoglalta Pozsony városát, csak hosszú alkudozás után engedte be a fejedelem és a mellé állt rendek által küldött őrséget a várba – amikor azok már rohammal fenyegettek.¹⁵

Ki mond igazat? Részrehajlás nélkül kijelenthetem, hogy az események ismeretében sokkal inkább Révay. Ami Bethlen állításait illeti, legfeljebb annyi képzelhető el, hogy az idős főrend az elmergesedő felekezeti viszályok miatt egy kis időre egyetérteni látszott a Bethlen-párti urakkal, s ennek híre Erdélybe is eljutott – amit persze a fejedelem nem mulasztott el propagálni, hiszen elemi érdeke fűződött hozzá. Ám éppen Bethlen volt az is, aki egy másik levelében – még Pozsony elfoglalása előtt – bevallotta, hogy fogalma sincs, melyek Révay szándékai.¹⁶ Nem sokkal később pedig személyesen is megtapasztalhatta, hogy a koronaőr egyáltalán nem fogadja tárt karokkal.

Van azonban egy érdekes mozzanat, amely első pillantásra árnyalni látszik ezt a képet. A kortárs Pethő Gergely (1570 k. – 1629 k.) magyar nyelvű krónikájában az olvasható, hogy Bethlen támadásának előestéjén Révay nem engedte be az erősítés végett küldött császári katonaságot a várba. Ezt az állítást később már egyenesen vádként fogalmazta meg a jezsuita Kazy Ferenc: mint írta, Révay azáltal, hogy ezt a segítséget visszautasította, a Bethlen-párti pozsonyi polgárokkal karöltve vesztét okozta ezeknek a segélycsapatoknak.¹⁷ (Kétségtelen, hogy Bethlen seregei még aznap éjjel, október 14-re virradóra szétverték a külvárosban elszállásolt császári katonákat.) Volt a közelmúltban olyan történész, aki Pethő megjegyzése alapján úgy gondolta: Révayt ekkor magával ragadta valami „Bethlen-pártiság”.¹⁸ Ám a koronaőr későbbi magatartása megint csak kétségessé teszi, hogy erre gondoljunk, s döntését így értelmezzük. Révay lépésére az a legvalószínűbb magyarázat, hogy tárgyalásos

úton akarta rendezni a problémát, mivel a pozsonyi vár nem volt alkalmas jelentős ostrom kivédésére (nem rendelkezett modern védművekkel), viszont a császári katonaság jelenléte lehetetlenné tette volna a békés megoldást (Rudolf von Tiefenbachot, a császári csapatok vezérét és kíséretét ugyanakkor beengedték a várba). Tegyük hozzá viszont, hogy Révay aligha egyedül határozott ebben az ügyben, hiszen más országnagyok is jelen voltak ekkor a várban, akik itt kerestek menedéket – ahogy maga a nádor, Forgách Zsigmond is.¹⁹

A korona sorsának további állomásai jól ismertek. A szövetséges cseh hadak fehérhegyi veresége és a hadihelyzet romlása miatt Bethlen 1620 novemberében Zólyomba helyeztette át a korona székhelyét, ahová a koronaőrök is követtek. Később, 1621 áprilisának végén a fejedelem Kassára, innen pedig június 28-án Ecsedre vitette a koronázási jelvényeket, majd a nikolsburgi békeegyezménynek megfelelően 1622 márciusában visszaszolgáltatta őket II. Ferdinándnak.²⁰ A koronázási jelvények mellett esküje értelmében – kisebb távollétektől eltekintve – mindvégig ott volt hűséges őre, Révay Péter. Gyenge egészsége – és nyilván más okok – miatt többször is megpróbált lemondani hivataláról, de Bethlen és a mellette álló rendek nem egyeztek bele.²¹

Révay nyilvánvalóan kényes helyzetbe került azáltal, hogy Bethlen uralma alatt is betöltötte tisztségét – ez még akkor is így volt, ha katolikus hivaltársa, Pálffy István ugyanígy tett (legalábbis egy ideig). Révay szerepvállalását mindenesetre a bécsi udvarban is elismerték. II. Ferdinánd 1619 végén megdicsérte Révayt a korona őrzése terén tanúsított hűségéért, majd pedig a Szent Korona 1622 tavaszi visszaszerzése után is meghagyta őt hivatalában, sőt Pálffyval együtt megbízta, hogy Trencsénben maradjon a koronázási jelvények mellett.²²

Fennmaradt viszont egy érdekes levél 1621-ből, amely jelzi, hogy a királpárti táborban többen is voltak, akik kétségbe vonták Révay udvarhűségét. Elias Berger udvari történetíró, Révay barátja és patronáltja arról tájékoztatta szerzőnket, hogy Pázmány Péter esztergomi érsek kritizálta őt a bécsi

udvarban egy beszélgetés során, mondván, ha Révay igazán akarta volna, „sok rossz szándékot meg lehetett volna akadályozni” (talán arra gondolt, hogy Révay nem vitette el idejében a koronát Pozsonyból Bécsbe, vagy nem tett semmit a Zólyomba való elszállítás ellen). A beszélgetés eme pontján Berger Révay védelmére kelt, és azt mondta, hogy patrónusa soha nem akart belefolygni ennek a tragédiának (tehát nyilván Bethlen magyarországi uralmának) a terveibe, s bár hatalmas jutalmakkal kecsegtették őt (véltetőleg azért, hogy elvállaljon bizonyos tisztségeket), visszautasította azokat. Ennek ellenére a beszélgetés másik résztvevője, Esterházy Miklós, a későbbi nagyhatalmú nádor is kifejezte erős nemtetszését Révayval szemben. Berger ezután jelezte a koronaőrnek, hogy bölcs dolog lenne levelet írnia a császárnak és más udvarbelieknek...²³

Egyébként úgy vélem, igazat adhatunk Bergernek. Révay láthatóan nem akart „karriert csinálni” Bethlen mellett, és szolgálatai csupán a koronaőri feladatra szorítkoztak. Ám ez „kívülről”, elsősorban Bécsből nézve nem így látszott – legalábbis félre lehetett magyarázni Révay szerepvállalását. Nem csoda, ha élt a lehetőséggel Bakics Péter, a koronaőr unokatestvére, egyben a Révay család halálos ellensége. 1621. július 8-án ugyanis az Udvari Kamara arról tájékoztatta a Magyar Kamarát, hogy Bakics lázadónak minősítette Révay Pétert és testvérét, Ferencet (Ferenc esetében ez igaz is volt), s erre hivatkozva kérte az udvartól magának és nővérének azok holicsei, sassini, éleskői és rárói birtokait.²⁴

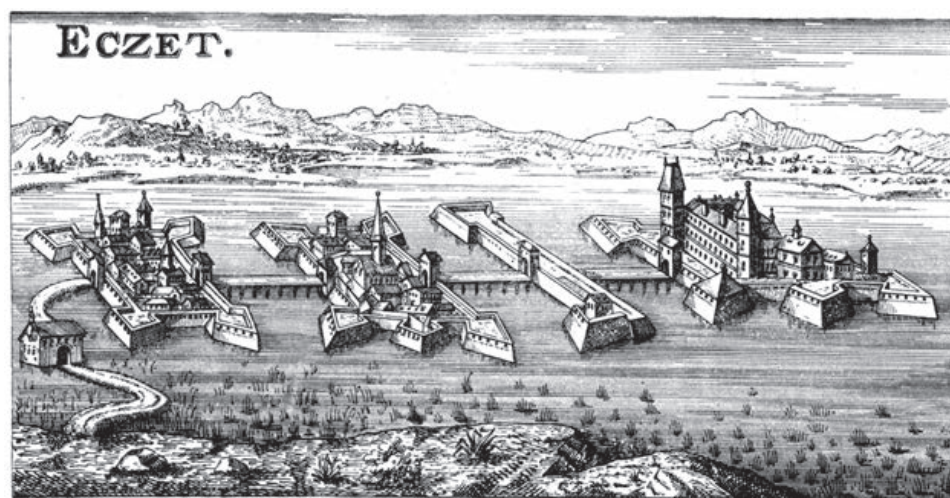
De nemcsak a haragosok használták ki Révay szorult helyzetét: tetteinek megítélése a két szembenálló fél közötti „propagandaháborúban” is szerepet kapott. 1621 végén ugyanis eljutott egy névtelen paszkvillus az idős koronaörhöz. A gúnyirat szerzője egyértelműen királpárti és katolikus volt, aki mások mellett a lutheránus főurat is tollhegyre tűzte:

„Révay Pozsonban jó koronaőrző,
Az árultatásban nem lén szintén első,
Betlehem Gábornál igen nem volt belső,
Az papi jószágon igen szedező,
Ő is az többivel tisztessége vesztő.”²⁵

Érzékelhető ugyanakkor, hogy az ismeretlen poéta némileg rossz lelkiismerettel veszi sorra Révayt a többi kipellengérezett Bethlen-párti főúr után. Elismeri ugyanis, hogy a koronaőr az „árultatásban”, tehát a Bethlen mellé pártolásban – vagy Révay esetében a fejedelemmel való kényszerű együttműködésben – nem járt az élen, és nem tartozott a fejedelem bizalmas („belső”) emberei közé. (Ez pontosan egyezik Berger szavaival, aki jelezte, hogy Révay a koronaőrségen kívül nem kívánt Bethlen mellett tisztségeket vállalni, illetve előnyöket szerezni.) Ami a „papi jószágon szedezést” illeti, még magyarázatra vár, az utolsó sor tördöfése viszont kegyetlenül egyértelmű. Akárhogy is, a paszkvillus kiötlőjének végkövetkeztetése szerint Révay elvesztette becsületét, tisztességét azzal, hogy Bethlen parancsai szerint járt el. Képzeltető, hogyan hatott ez a vereség az idős és beteg koronaőrre.

Egyvalami bizonyos: az erdélyi fejedelem melletti szerepvállalása miatt gyanúba keveredett, támadhatóvá vált Révay Péter. Ezt jelzi Berger levele, Bakics próbálkozása (mármint az a tény, hogy volt mire alapoznia egy ilyen próbálkozást), valamint az idézett gúnyirat is. Olyan bűnökkel, mulasztásokkal vádolták, amelyekért nem volt okolható. A felségjelvények feletti felügyeletet csak vonakodva engedte át Bethlennek, továbbá többször tiltakozott, sőt lemondással fenyegetett azok Zólyomba, majd Ecsedre szállítása miatt, azaz a fejedelemmel is többször összekülönbözött emiatt.

Felmerülhetne kérdésként ugyanakkor, hogy miért nem távozott Bécsbe Bethlen elől, vagy miért nem fordult nyíltan az erdélyi fejedelem uralma ellen. Erre a válasz az lehet, hogy aggódott a felségjelvények sorsa miatt és amiatt is, hogy kit állítanak a helyére, ha ő lemond. Ezért vállalhatta el végül azt is, hogy Ecseden öröködjön a korona mellett – noha a hosszú utazás és az idegen helyen való huzamosabb tartózkodás igen megterhelő lehetett az idős főúr számára. Az egészen bizonyos, hogy nagyon komolyan vette feladatát és esküjét, és mindennél jobban ügyelt a felségjelvények épségben tartására. Erre szolgálhat példaként az a korábbi, 1613. évi eset, amikor csak a rendek hozzájárulása után

ECHED VÁRA.

„Das ehemals gedruckte, vom Türken berückte, nun trefflich erquickte Königreich Hungarn. Frankfurt u. Leipzig 1688.“ czimű munka mellékletének hű mása.

▲ Ecsed várának látképe a *Das ehemals gedruckte, vom Türken berückte, nun trefflich erquickte Königreich Hungarn* című műből (Lipcse, 1688); Gottfried Prixner (1746–1819) pesti rézmetsző másolata

volt hajlandó kiadni saját szeretett uralkodójának, II. Mátyásnak a koronázási palástot, hogy az Bécsbe vitesse másolat készítése céljából, majd pedig ő maga is Bécsbe ment, s addig nem távozott onnan, míg kézhez nem adták számára a felségjelvényt.²⁶

Talán szimbolikusan is tekinthetjük, hogy csak azután – 1622. június 5-én – hunyt el Révay, hogy a korona már újra a törvényes magyar király, II. Ferdinánd és a Habsburg-párti rendek megbízottjainak kezén volt. Ahogy fent olvashattuk tőle, keserű szívvel, a sok vádaskodás, gyanúsítás miatt megtörtén és kedvetlenül távozott a földi életből. Akár az is megfordulhatott a fejében, vajon jól döntött-e, amikor megmaradt tisztségében. Utólag nézve úgy vélem, a felségjelvények szempontjából mindenképpen jól döntött. Mindkét oldal elismerte, sőt megerősítette hivatalában, és tisztában volt elkötelezettségével – ezért ő volt mintegy a biztosíték arra, hogy nem esik baja a Szent Koronának és a többi klenódiumnak. Az idős koronaőr pedig megfelelt az elvárásoknak: a rábízott kincsek épségben kerültek vissza Pozsonyba. Sérülést csak az ő reputációja szenvedett a Bethlen-pártiság bélyege miatt. Ő maga ugyanakkor haláláig hű maradt a dinasztiahoz – miként ez az említett *Valedictió*ból is kiderül.²⁷ Ami pedig a hazáját felprédáló és meghódító agresszorral, az

Oszmán Birodalommal való szövetséget – Bethlen politikájának egyik sarokpontját, sőt alapzatát – illeti, az ilyesfajta kollaborációt mélységesen elítélte fennmaradt műveiben.²⁸ Nem kétséges tehát, hogy mi volt a véleménye a szultán magyar vazallusáról.

A tudós koronaőr, Révay Péter sok mindent megélt élete során: pusztító, de kevés eredményt hozó oszmánellenes háborút, véres polgárháborút és békekötéseket. Erősen bizakodott abban, hogy a II. Mátyással megvalósuló konszolidáció – amelynek ő is tevékeny létrehozója és támogatója volt – tartós lesz, ám az 1610-es évek politikai vitái, majd Bethlen Gábor hadjárata megmutatta, hogy hiába reménykedett ebben. Mégsem teljesen kudarcos élet az övé. Koronaőri feladatát tisztességgel ellátta, a felségjelvényeket megőrizte, s megalkuvás nélkül képviselte egyháza, illetve saját politikai közössége érdekeit: emiatt nem kellett szégyenkeznie. Emellett írói tevékenysége is jelentős. Fentebb említettük 1613. évi koronatörténetét, amellyel gyakorlatilag a Szent Korona tudományos kutatásának megalapítója lett. Emellett éppen a Bethlen-uralom éveiben jutott több ideje arra, hogy nagy országtörténetét, a *De monarchia et Sacra Corona regni Hungariae centuriae septem* című munkát megírja. E mű nemcsak história, hanem a Habsburg királyokhoz hűséges, ám rendi-felekezeti jogaihoz

szilárdan ragaszkodó lutheránus főúr politikai értekezése, nézeteinek összefoglalása is egyben – ezért különösen értékes forrás a honi politika- és eszmetörténet kutatói számára.²⁹

Eme országtörténet végén, mint annyiszor a műben, Révay intést fogalmaz meg a mindenkori uralkodókhoz, figyelmeztetve őket az igazságságra és a méltányosságra. Ehhez idézi a híres páli igeverset a Timóteushoz írt második levélből, jelez-

ve, hogy annak kimondásához egy király számára a tisztességes kormányzás az előfeltétel. Úgy vélem azonban, hogy ő maga is tiszta szívvel mondhatta és vélhetően saját hitvallásának is szánta nagy műve befejezésekor az apostol szavait: „Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam: Végezetre eltétetett nékem az igazság koronája, melyet megad nékem az Úr ama napon, az igaz Bíró.”³⁰ ■

JEGYZETEK

- 1 A tanulmány annak az előadásnak a szerkesztett és javított változata, amelyet 2021. július 9-én Nagyecsedén tartottam a *Szent Korona Ecseden* című konferencián. Köszönöm a szöveghez fűzött észrevételeket Pálffy Géza kollégámnak.
- 2 Lásd RÉVAY Péter 1623. *Valedictio morituri eiusdem spectabilis ac magnifici quondam domini, domini Petri de Rewa*. In: Raphael Hrabecius: *Oratio funebris in solennibus exequiis... Petri de Rewa... habita in loco sepulturae ejusdem et majorum, in templo Martinopolitano Comitatus Thurocensis 17. Iulii, Anno Dei Homini MDCXXII. ...Adjuncta est Valedictio eiusdem Domini Petri de Rewa etc. morituri*. Daniel Schultz, Kassa. H3v. o.
- 3 Életéről lásd BÓNIS György 1981. *Révay Péter*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Irodalomtörténeti Füzetek 104.) TESZELSZKY, Kees 2009. *Az ismeretlen korona: Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás*. Szerk. Czibere Mária. Ford. Trostovszky Gabriella. Bencés Kiadó, Pannonhalm. (Historia pro Futuro.) 220–224. o. Újabbán lásd még Révay Péter nagy országtörténetének munkatársaimmal közösen készített, kétnyelvű kiadását, illetve a kiadás elé írt bevezetőmet: TÓTH Gergely 2021. Egy lutheránus főrend politikai testamentuma a história nyelvén: Révay Péter *De monarchia... című műve*. In: Révay Péter: *De monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae centuriae septem. A magyar királyság birodalmáról és szent koronájáról szóló hét század*. 1–2. köt. Szerk., bev., jegyz. TÓTH Gergely. A latin szöveget gond. és ford. Tóth Gergely – Benei Bernadett – Jarmalov Rezső – Sánta Sára. BTK TTI, Budapest. 1: 15–100. o.
- 4 Lásd ECKHARDT Sándor 1944. *Magyar szónokképzés a XVI. századi Strassburgban*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 3–18. o. (Értekezések a nyelv- és széptudományi osztály köréből 26/5.) TESZELSZKY 2009, 221–222. o.
- 5 Lásd PÁLFFY Géza 2009. Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába: a Révay család a 16. században. *Történelmi Szemle*, LI. évf. 1. sz. 9. o. Luther Révay Ferenchez írt leveleit Masznyik Endre, illetve Csepregi Zoltán magyar fordításában lásd LUTHER Márton 2013. *Levelek*. Szerk. Csepregi Zoltán. Ford. uő et al. (Luther válogatott művei 7.) Luther Kiadó, Budapest. 614–615., 616–619. o.
- 6 Lásd TÓTH 2021, 22–23. o.
- 7 Uo. 19. o.
- 8 Lásd RÉVAY 2021, 6.191.6. (A könnyebb kereshetőség céljából a szöveghelyet itt és máshol is a szakaszbeosztás szerint adjuk meg.)
- 9 PÁLFFY Géza 2010. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA TTI, Budapest. (Historia könyvtár: Monográfiák 27.) 387–403. o.
- 10 A mű címe: RÉVAY Péter 1613. *De Sacrae Coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna annos ultra DC clarissimae brevis commentarius*. Christophorus Mangus, Augustae Vindelicorum. A műről lásd TESZELSZKY 2009, 224–323. o.; TÓTH Gergely 2016. *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század)*. MTA BTK TTI, Budapest. 43–46. o.; TÓTH G. 2021, 23–27. o.
- 11 A katolikus nézőpontról lásd TUSOR Péter 2000. Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése. *Aetas*, XV. évf. 4. sz. 89–105. o. KÁRMÁN Gábor 2020. A hamincéves háború Magyarországon mint vallásháború. In: Pósan László – Veszprémy László – Isaszegi János (szerk.): *Vallásháborúk és felekezeti konfliktusok Európában és a közeli térségekben az ókortól napjainkig*. Zrínyi Kiadó, Budapest. 319. o.
- 12 TÓTH 2021, 22. o.
- 13 Uo. 20–22. o.
- 14 Uo. 28. o.
- 15 A bizonyáglevelét lásd SZILÁGYI Sándor 1875. *Révay Péter és a Szent Korona (1619–1622)*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. (Értekezések a történeti tudományok köréből V/1.) 33–40. o. Lásd még uo. 13–16. o.
- 16 Lásd TÓTH 2021, 28. o.
- 17 PETTHŐ Gergely 1729. *Rövid magyar kronika sok rendbéli fő historias könyvekből nagy szorgalmatossággal egybe szedettet és irattatott...* Akadémiai bötűkkel, Kassa, 1660. 185. o. KAZY, Franciscus 1737. *Historia Regni Hungariae, ab anno seculi decimi septimi primo, ad annum ejusdem seculi trigesimum septimum*. Typis Academicis, Tyrnaviae. 171. o.
- 18 BARTONIEK Emma 1975. *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. Kézirat. Akadémiai Könyvtár, Budapest. 389. o.
- 19 Lásd PETTHŐ 1729, 186. o.
- 20 Részletesen lásd PÁLFFY Géza 2015. A Szent Korona Bethlen Gábor erdélyi fejedelem birtokában (1619–1622). Egy korona-itinerárius összeállításának lehetőségeiről. In: Szijártó M. István (szerk.): *A történelem mint hivatás. A Benda-émlékkonferencia előadásai*. 2013. november 27. Balassi Kiadó – Ráday Gyűjtemény, Budapest. 75–107. o.
- 21 SZILÁGYI 1875, 23–30. o.; PÁLFFY 2015, 93–94. o.
- 22 TÓTH 2021, 30. o.
- 23 Lásd BERGER 1621. május 11-ei levelét Révay Péternek. SNA Bratislava, SAR Korešpondencia, Peter Révay, Krab 83. 44. f. Lásd még TÓTH 2021, 29–30. o.
- 24 TÓTH 2021, 30. o.
- 25 A pamflet szövegének vonatkozó részét lásd SZILÁGYI Sándor 1875. Gúnyirat Bethlen Gábor idejéből. *Századok*, IX. évf. 6. sz. 390. o.
- 26 A történetet maga mesélte el fentebb már idézett történeti munkájában, a *De monarchiában*. Lásd RÉVAY 2021, 7.73.2–3. Lásd még: a szöveghez tartozó jegyzetek; TÓTH 2021, 15–16. o.
- 27 Lásd RÉVAY 1623, L2v. o.
- 28 Vö. TÓTH 2021, 89–90. o.
- 29 Fentebb már többször idézett műve: RÉVAY 2021. A műről lásd bővebben a bevezető tanulmányt: TÓTH 2021.
- 30 2Tim 4,7–8; Károli-ford. RÉVAY 2021, 7.115.7.

Credo – evangélikus folyóirat,
a Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata

Főszerkesztő: Isó M. Emese
Szerkesztők: Bojtos Anita, Csermelyi József, Mádl Janka
A szerkesztőbizottság tagjai: Fabiny Tibor, Gáncs Tamás, Pröhle Gergely, Tevelj Arató György

Szerkesztőség és kiadóhivatal
1085 Budapest, Üllői út 24.
Tel.: +36-1/317-5478
E-mail: credo@lutheran.hu

Olvasószerkesztő: Diószegi Rita
Korrektor: Miklósné Székács Judit
Műszaki szerkesztő: Török Andrea
Lapterv: Jánosi Nikolett
A borítón Jánosi Nikolett *Emlékek őrei* (2022) című munkája látható.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója
www.lutherkiado.hu
Felelős kiadó: Antal Bálint

ELŐFIZETŐI DÍJAK A 2022. ÉVRE:
Előfizetés egy évre: 4800 Ft
Egy szám ára: 1300 Ft
A *Credo* digitálisan is előfizethető a Luther Kiadó webáruházában.
Digitális előfizetés egy évre: 1800 Ft
Fél évre: 900 Ft
Egy digitális lapszám ára: 450 Ft

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

ISSN 1219-6800 (nyomtatott)
ISSN 2786-2631 (online)

A természet értékeinek védelme közös ügyünk és keresztény felelősségünk. Ebből a megfontolásból a Credo evangélikus folyóirat Impact natural környezetbarát papíron jelenik meg.

Az emlékezés célja – akaratlanul is – lehet pusztán nosztalgia, lehet traumafeldolgozás, az identitás megerősítője, megelőzés, és lehet a megmaradás eszköze is, ahogy arra mások mellett Babits Mihály írása mutat. Az emlékezet ápolására irányuló cselekedeteink rólunk árulnak el a legtöbbet: hogyan viszonyulunk múltunkhoz, mit felejtünk el, mit takarunk el, és mit őrziünk féltve. Olyan, mint egy emlékkönyv: felvillannak életünk és történetünk eseményei, meghatározó mozzanatai, örömök, ünnepek, s ott húzódik mögöttük a veszteség is – de mindig kimaradnak belőle fontos képek. Ha pedig kérdeznek róla minket, azt érezzük, nem lehet felsorolással élni, mert félő, hogy valami kimarad. Így vagyunk történelmünkkel is: hogy miként gondolkodunk róla, az sokkal inkább saját közösségünk mentális állapotáról, mint magáról a múltunkról beszél. S ha kísérletet teszünk „helyzetjelentést” adni arról, hogy éppen mely képei előtt merengünk leginkább, akkor ne felejtssük el arra is gondolni, hogy közben mi marad ki belőle. Izgalmas kalandozás ez is: lapszámunk ilyesfajta emlékkönyv szeretne lenni, lenyomata annak, hol tartunk az evangélikus múlt feltárásában.

ANNA BRADSTREET, BARTÓK ISTVÁN, CZEGLÉDI SÁNDOR, CSERMELYI JÓZSEF, FARKAS ARNOLD LEVENTE, FENYVESI FÉLIX LAJOS, ISÓ M. EMESE, KÁROLYI BÁLINT, KONDOR BOGLÁRKA, KORÁNYI ANDRÁS, KOVÁCS BALÁZS, KUNT GERGELY, MAGYARÓVÁRI FANNI IZABELLA, MÓZESSY GERGELY, PAPP MÁTÉ, PERGER GYULA, PETRŐCZI ÉVA, SIR HENRY WOTTON, SZAKÁCS BÉLA ZSOLT, TÓTH GERGELY, VILÁGI DÁVID, WEBER JÓZSEF, ZÁSZKALICZKY RÉKA, ZSUGYEL JÁNOS

kutatni | közreadni | tanulni

